

Hermeneutics and Philosophy in the Thought of Reza Davari Ardakani

Fatemeh Ahmadi¹ | Seyyed Javad Miri²

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Philosophy and Islamic Theology, Lorestan University, Khorramabad, Iran.
E-mail: Ahmadi.f@lu.ac.ir
2. Professor of Theoretical Sociology, Social Sciences Research Institute, Research Institute Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. E-mail: seyedjavad@hotmail.com.

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 28 September 2025

Received in revised form 05 April 2026

Accepted 11 May 2026

Published online 18 July 2026

Keywords:

Philosophical Hermeneutics, Critique of Modernity, Historical Condition, Philosophy of The Humanities, Westoxification, Possibility of Thinking

ABSTRACT

This article examines the foundational and critical role of hermeneutics and its relation to philosophy in the intellectual framework of Reza Davari Ardakani from the perspective of social critical theory. In Davari's thought, hermeneutics is not merely an academic discipline or an interpretive method; rather, it is philosophy itself insofar as it confronts the crisis of the contemporary age. Through a critical dialogue with Heidegger and by employing phenomenological–hermeneutic tools, Davari seeks to diagnose and critique the modern interpretation of the world and the human being. The article demonstrates how Davari, by deconstructing key elements such as instrumental rationality and the dominance of method, attributes the identity crisis of the humanities to the unreflective acceptance of this very modern interpretation. Within this framework, he conceptualizes Westoxification not as a social phenomenon, but as a hermeneutical pathology. In response to this impasse, and drawing on his intellectual affinity with Gadamer, Davari does not propose a new ideology as a solution; instead, he advocates a sustained intellectual practice grounded in dialogue and the fusion of horizons between indigenous tradition and Western modernity. The ultimate aim of the article is to safeguard the possibility of authentic thinking and to articulate hermeneutics as a fundamental political philosophy concerned with the conditions of possibility for responsible existence in the present historical situation.

Cite this article: Ahmadi, F. & Miri, J. (2026). Hermeneutics and Philosophy in the Thought of Reza Davari Ardakani.

Journal of Philosophical Investigations, 20 (55), 353-374.
<https://doi.org/10.22034/jpiut.2026.69378.4229>

© The Author(s). Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

A Critical-Theoretical Analysis of Modernity and the Historical Condition

This article offers a critical-theoretical analysis of the role and status of hermeneutics in the philosophical thought of Reza Davari Ardakani, one of the most influential contemporary Iranian philosophers. Drawing on the framework of social critical theory and philosophical hermeneutics, the study argues that hermeneutics in Davari's thought cannot be reduced to a methodological tool or an academic subdiscipline within the humanities. Rather, it functions as philosophy itself insofar as philosophy confronts the historical crisis of modernity and reflects on the conditions of meaningful thought in the contemporary world.

The central problem addressed in this article is the following: how does Davari reconceptualize hermeneutics as a fundamental mode of philosophical thinking in response to the crisis of modern rationality, and what implications does this reconceptualization have for the humanities, political thought, and the possibility of responsible historical existence? The article contends that Davari's engagement with hermeneutics emerges from a critical dialogue with continental philosophy -specially Martin Heidegger and Hans-Georg Gadamer-and is oriented toward diagnosing the metaphysical foundations of modernity rather than merely criticizing its political or cultural manifestations.

Methodologically, the article adopts an interpretive-analytical approach grounded in social critical theory. By reconstructing Davari's key philosophical concepts and situating them within broader debates on modernity, instrumental rationality, and the crisis of the humanities, the study seeks to clarify both the critical and constructive dimensions of his thought. The analysis focuses on Davari's major philosophical writings, with particular attention to his reflections on Western modernity, technology, nihilism, and the historical destiny of non-Western societies.

One of the main arguments of the article is that Davari understands modernity primarily as a metaphysical and historical condition rather than a collection of social institutions or political arrangements. Influenced by Heidegger's critique of metaphysics, Davari conceives "the West" not as a geographical or cultural entity, but as the culmination of a specific history of thought-a history marked by the dominance of subjectivity, instrumental reason, and technological enframing (*Gestell*). From this perspective, the crises of contemporary societies, including those affecting the humanities, cannot be adequately addressed through technical reforms, ideological projects, or purely political critiques. Instead, they require a more fundamental questioning of the interpretive frameworks through which the world, humanity, and knowledge are understood.

Within this context, hermeneutics assumes a central role in Davari's philosophy. Hermeneutics, for him, is not a neutral method of interpretation but a historically situated mode of understanding that reveals the horizons within which meaning becomes possible. The article shows that Davari's conception of hermeneutics is closely aligned with Gadamer's emphasis on historicity, tradition, and the fusion of horizons. However, Davari radicalizes this hermeneutic insight by linking it to a critique of modernity's metaphysical foundations. He argues that modern rationality, dominated by calculative thinking and methodological formalism, has obscured the question of Being and reduced both nature and humanity to objects of control and manipulation.

A key contribution of the article lies in its analysis of Davari's critique of instrumental rationality and methodological domination in the humanities. Davari maintains that the identity crisis of the humanities stems from their uncritical adoption of modern scientific models and methodological imperatives. By privileging efficiency, quantification, and technical problem-solving, the humanities risk losing their capacity for genuine reflection on meaning, history, and human existence. Hermeneutics, as Davari conceives it, offers a way to resist this reduction by restoring attention to historical context, existential questioning, and dialogical understanding.

The article further explores Davari's reinterpretation of the concept of Westoxification, arguing that he frames it not merely as a social or cultural phenomenon but as a hermeneutical pathology. According to Davari, Westoxification involves the unreflective internalization of modern Western interpretive frameworks, which shapes how non-Western societies understand themselves, their traditions, and their future possibilities. This condition results in a form of historical self-alienation, where indigenous traditions are either rejected as obsolete or instrumentalized within modern categories that distort their original meaning.

In contrast to ideological responses to modernity, Davari does not propose a new political doctrine or cultural program. Instead, he emphasizes the necessity of a sustained intellectual practice grounded in dialogue, critical reflection, and openness to tradition. Drawing on Gadamer's notion of the fusion of horizons, Davari argues that meaningful engagement with both indigenous traditions and Western modernity requires neither blind rejection nor uncritical acceptance, but a reflective dialogue that acknowledges historical situatedness and limits.

The article concludes by suggesting that Davari's reconceptualization of hermeneutics has significant implications for political philosophy. Rather than offering a prescriptive political theory, Davari articulates a form of fundamental political philosophy concerned with the conditions of possibility for responsible thinking and action in a given historical situation. Hermeneutics, in this sense, becomes a mode of philosophical vigilance that resists ideological closure and preserves the possibility of authentic thought amid the pressures of technological rationality and global modernity.

Overall, the article argues that Reza Davari Ardakani's philosophy presents hermeneutics as a critical and foundational practice that reconnects philosophy with its historical and existential roots. By situating hermeneutics at the heart of philosophical reflection, Davari seeks to safeguard the possibility of genuine thinking and to reopen questions about meaning, history, and responsibility in the contemporary world.

هرمنوتیک و فلسفه در نگاه رضا داوری اردکانی

فاطمه احمدی^۱ | سید جواد میری^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران. رایانامه: Ahmadi.f@lu.ac.ir

۲. استاد جامعه‌شناسی نظری، پژوهشکده علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران. رایانامه: seyed Javad@hotmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

این مقاله از منظر نظریه انتقادی اجتماعی به تحلیل نقش بنیادین و انتقادی هرمنوتیک و نسبت آن با فلسفه در منظومه فکری رضا داوری اردکانی می‌پردازد. هرمنوتیک در اندیشه داوری، نه یک رشته آکادمیک یا روش تفسیری، بلکه خود فلسفه در مقام مواجهه با بحران دوران معاصر است. داوری با هم‌سخنی انتقادی با هایدگر و با بهره‌گیری از ابزارهای هرمنوتیک پدیدارشناسانه، به تشخیص و نقد تفسیر مدرن از جهان و انسان می‌پردازد. این مقاله نشان می‌دهد که داوری چگونه با شالوده‌شکنی مولفه‌هایی چون عقلانیت ابزاری و سیطره روش، بحران هویت در علوم انسانی را به پذیرش ناآگاهانه همین تفسیر مدرن نسبت می‌دهد و مفهوم غرب‌زدگی را نه یک پدیده اجتماعی، بلکه یک بیماری هرمنوتیکی صورت‌بندی می‌کند. در مقابل این بن‌بست، او با قرابت فکری به گادامر، راه برون‌رفت را نه در ارائه یک ایدئولوژی جدید، بلکه در ممارست فکری مبتنی بر گفتگو و امتزاج افق‌ها با سنت خودی و تجدد غربی می‌داند. هدف نهایی مقاله، پاسداری از امکان تفکر اصیل و تبدیل هرمنوتیک به یک فلسفه سیاسی بنیادین است که به شروط امکان زیستن مسئولانه در وضعیت تاریخی کنونی می‌اندیشد.

کلیدواژه‌ها:

هرمنوتیک فلسفی، نقد تجدد،

وضعیت تاریخی، فلسفه علوم

انسانی، غرب‌زدگی، امکان تفکر

استناد: احمدی، فاطمه و میری، سیدجواد. (۱۴۰۵). هرمنوتیک و فلسفه در نگاه رضا داوری اردکانی، *پژوهش‌های فلسفی*، ۲۰ (۵۵)، ۳۵۳-۳۷۴.

<https://doi.org/10.22034/jpiut.2026.69378.4229>

ناشر: دانشگاه تبریز. © نویسندگان.

مقدمه: هرمنوتیک، نه برای تفسیر متن، که برای تفسیر دوران

در منظومه فکری رضا داوری اردکانی، فلسفه مجموعه‌ای از آموزه‌های انتزاعی نیست بلکه پاسخی مسئولانه به وضعیت تاریخی و بحرانی است که در آن به سر می‌بریم (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ب، ۱۵). کانون این بحران، سیطره تفکر تکنولوژیک و هرمنوتیک^۱ خاص دوران تجدد است؛ تفسیری که عالم را به ابژه‌ای قابل محاسبه و انسان را به سوژه‌ای خودبنیاد فرومی‌کاهد و بدین ترتیب، راه را بر هرگونه فهم اصیل از وجود، تاریخ و سنت می‌بندد (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، الف، ۴۱). اینجاست که علوم انسانی، به عنوان میدانی برای فهم انسان معنامند، دچار سرگشتگی هویتی و روش‌شناختی می‌شود. در چنین بستری، پرسش بنیادین برای داوری این نیست که «چگونه علوم انسانی را علمی کنیم؟»، بلکه این است که «در عصر سیطره روش، آیا اساساً تفکر دیگری ممکن است؟» (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ب، ۲۵).

این مقاله بر این فرضیه محوری استوار است که داوری اردکانی، هرمنوتیک فلسفی را نه صرفاً به‌مثابه یک نظریه تفسیری، بلکه به‌مثابه خود فلسفه در مقام مواجهه با تجدد به کار می‌گیرد. این چرخش از هرمنوتیک به‌مثابه روش به هرمنوتیک به‌مثابه فلسفه، ریشه در تحول این دانش در غرب، به خصوص در اندیشه‌های هایدگر و گادامر دارد (پالمر، ۱۳۷۷، ۱۳۱). از منظر او، هرمنوتیک، ابزار تشخیص این بحران وجودی و در عین حال، یگانه افق گشاینده برای عبور از بدفهمی مدرن و وصول به فهم تاریخی است (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ۴). این هرمنوتیک، یک هرمنوتیک انتقادی و سیاسی است که هدف نهایی آن نه تفسیر متون گذشته، بلکه گشودن راهی برای تفکر اصیل در آینده و اندیشیدن به امکان‌های زیستن در بستر فرهنگ و تاریخ اسلامی است.

برای تبیین این مدعا، مقاله حاضر در ابتدا از منظر نظریه انتقادی اجتماعی به بازتعریف هرمنوتیک در اندیشه داوری و تمایز آن با برداشت‌های رایج و تقلیل‌گرایانه می‌پردازد. سپس، کاربست انتقادی این هرمنوتیک در مقام نقد بنیادهای فلسفی تجدد و تحلیل بحران حاصل از آن در علوم انسانی را به بحث می‌گذارد. در ادامه، با تکیه بر مفاهیم کلیدی هرمنوتیک فلسفی هایدگر و گادامر، نشان داده خواهد شد که داوری چگونه از این مفاهیم برای ترسیم افقی نو جهت مواجهه مسئولانه با سنت و تاریخ بهره می‌برد.

از میان مطالعات جدید در باب هرمنوتیک و فلسفه داوری، می‌توان به مقاله «مناسبات هرمنوتیک، تجدد و فلسفه علوم انسانی در آرای داوری»، (۱۴۰۲) و نیز پژوهش رسول صادقی (۱۴۰۰) اشاره کرد که هر دو بر پیوند میان هرمنوتیک تاریخی و سنت حکمی تأکید دارند. مقاله حاضر در ادامه همین جریان، اما با تمرکز بر وجه انتقادی رویکرد داوری، به تحلیل درونی تفکر او می‌پردازد.

مراد از نظریه انتقادی اجتماعی^۲، نظریه‌ای اجتماعی در معنای متعارف جامعه‌شناختی نیست، بلکه چشم‌اندازی انتقادی است که در آن تاریخ، قدرت و زبان در هم تنیده‌اند و فهم فلسفی انسان در پیوند با شرایط تاریخی و فرهنگی‌اش تحلیل می‌شود (داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۲۱۷؛ داوری اردکانی، ۱۳۹۰، ب، ۱۸ و ۵۲). از این منظر، هرمنوتیک داوری در امتداد «نظریه انتقادی فلسفی» او قرار می‌گیرد؛ زیرا فلسفه را صورت تاریخی فهم و زبان می‌داند، نه دانشی بی‌زمان. در پایان، مقاله با این نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد که هرمنوتیک، برای داوری، یک پروژه فکری تمام‌عیار برای اندیشیدن به وضعیت ما در جهان معاصر است.

¹ Hermeneutics

² Critical Social Theory

۱. داورى؛ فیلسوف دغدغه‌مند وضعیت تاریخی

۱-۱. فلسفه و هرمنوتیک به مثابه پاسخ به بحران دغدغه‌مندی

فلسفه داورى، یک فلسفه انتزاعی و بریده از زندگی نیست، بلکه از یک «دغدغه» و «اضطراب» برمی‌خیزد. فلسفه‌ورزی از نظر وی نه یک فعالیت آکادمیک، بلکه نیازی بنیادین برای فهم بحرانی است که گریبان‌گیر ما شده است. این بحران، بحران تفکر در دورانی است که همه‌چیز تحت سیطره تکنولوژی و عقلانیت ابزاری قرار گرفته است. فلسفه زمانی آغاز می‌شود که نظامی فرو ریخته و نیاز به یافتن راهی جدید احساس می‌شود (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ج ۱۸). بنابراین، دغدغه‌مندی او، دغدغه‌ای وجودی و تاریخی است.

واژه «وضعیت» در اندیشه داورى، یک مفهوم فنی است که صرفاً به معنای شرایط اجتماعی یا سیاسی نیست، بلکه به نحوه بودن و قرار گرفتن ما در یک دوران تاریخی خاص اشاره دارد. از نظر داورى، وضعیت کنونی ما با چند مشخصه تعریف می‌شود: سیطره جهانی غرب؛ ما در دورانی زندگی می‌کنیم که تفسیر غربی از عالم و آدم یعنی متافیزیک مدرن به تنها تفسیر ممکن تبدیل شده است.

غرب‌زدگی؛ این وضعیت، یک پدیده سیاسی یا اجتماعی صرف نیست، بلکه یک بیماری هرمنوتیکی است. یعنی ما جهان و خودمان را با عینک و مفاهیم غربی می‌فهمیم و از درک اصیل خود ناتوان شده‌ایم. پرتاب‌شدگی؛ ما این وضعیت را انتخاب نکرده‌ایم، بلکه در آن پرتاب شده‌ایم. وظیفه فلسفه، نه ناله کردن از این وضعیت، بلکه فهمیدن و تفسیر آن است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، الف، ۵۵).

داوری تأکید می‌کند که این وضعیت تاریخی، ازلی و ابدی نیست، بلکه یک پدیدار تاریخی است که در تاریخ متافیزیک غرب ریشه دارد. این تاریخی بودن، یک پنجره امید باز می‌کند. همانطور که این وضعیت به صورت تاریخی پدید آمده، می‌توان به صورت تاریخی از آن عبور کرد. اینجاست که هرمنوتیک، به عنوان دانشی که با فهم تاریخی سروکار دارد، به ابزار اصلی فیلسوف تبدیل می‌شود (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، الف، ۱۱۰). بنابراین، وقتی می‌گوییم «داوری اردکانی؛ فیلسوف دغدغه‌مند وضعیت تاریخی» است، منظورمان این است که او متفکری است که وظیفه اصلی فلسفه را نه نظریه‌پردازی در خلأ، بلکه تفسیر و فهم هرمنوتیکی موقعیت تاریخی می‌داند که در آن پرتاب شده‌ایم تا از این طریق، راهی برای تفکر آینده بگشاید.

۱-۲. طرح بحران علوم انسانی و تفکر در عصر سیطره تجدد

نقطه عزیمت و دغدغه اصلی فلسفه داورى، تشخیص یک بحران عمیق در شیوه تفکر و معرفت در دوران معاصر است. این بحران، بیش از هر جا، خود را در علوم انسانی آشکار می‌سازد. از منظر او، تجدد صرفاً یک دوره تاریخی نیست، بلکه یک تفسیر خاص و مسلط از عالم و آدم است که در آن، انسان به «سوژه شناسای خودبنیاد» و جهان به «ابژه‌ای قابل محاسبه و کنترل» تقلیل می‌یابد (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ب، ۴۱). در این تفسیر، تنها راه معتبر برای کسب معرفت، روش تجربی و ریاضی است که در علوم طبیعی به اوج کمال خود رسید. بحران دقیقاً از آنجا آغاز می‌شود که این الگوی معرفتی، مدعی جهان‌شمولی شده و بر حوزه علوم انسانی نیز تحمیل می‌گردد. علوم انسانی که موضوع آن انسان تاریخی، معنمند و دارای اراده است، مجبور می‌شود تا موضوع خود را با روش‌هایی مطالعه کند که برای شناخت اشیاء بی‌جان و فاقد تاریخ ساخته شده‌اند. این بدفهمی بنیادی، علوم انسانی را در یک سرگشتگی هویتی و روش‌شناختی گرفتار می‌کند و این پرسش اگزیستانسیال را برای داورى مطرح می‌سازد که «آیا در عصر سیطره روش، اساساً تفکر دیگری ممکن است؟» (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ب، ۲۵).

۱-۳. هرمنوتیک فلسفی؛ ابزار تشخیصی و افق راهگشا

در مواجهه با این بحران فراگیر، داوری به هرمنوتیک فلسفی روی می‌آورد. هرمنوتیک در اندیشه او کارکردی دوگانه و حیاتی دارد: هم ابزار «تشخیص» بیماری است و هم افق «درمان» را می‌گشاید. به عنوان ابزار تشخیص، هرمنوتیک فلسفی که با هایدگر و گادامر به اوج خود رسید، به ما نشان می‌دهد که آن تفسیر مدرن از جهان که خود را حقیقت عینی می‌نامید، در واقع چیزی جز یک هرمنوتیک خاص و تاریخی نیست؛ یک شیوه تفسیر که روزی آغاز شده و ممکن است روزی به پایان برسد (پالمر، ۱۳۷۷، ۱۳۱). هرمنوتیک این توهم را که می‌توان بدون پیش‌فرض به سراغ شناخت رفت، در هم می‌شکند، اما کارکرد مهم‌تر هرمنوتیک، گشودن افق راهگشا است. با احیای مفاهیمی چون «فهم» در برابر «تبیین» و با تأکید بر نقش بنیادین «تاریخ»، «سنت» و «زبان» در شکل‌گیری هر فهمی، هرمنوتیک راه را برای اندیشیدنی متفاوت از تفکر محاسبه‌گر مدرن باز می‌کند. این دانش به ما اجازه می‌دهد تا معنایی را که در تاریخ پوشیده مانده است، دریابیم و بدین ترتیب، از بن‌بست روش‌زدگی علوم تجربی رهایی یابیم (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ۴۹).

گادامر در کتاب حقیقت و روش، هرمنوتیک را از جایگاه «روش‌شناسی» صرف برای علوم انسانی فراتر برده و آن را به مثابه یک تجربه بنیادین و فراگیر فلسفی معرفی می‌کند. از نظر او، «فهم»، کنش ذهنی فاعل شناسنده بر روی ابژه خارجی نیست، بلکه شیوه وجودی و اساسی بودن انسان در جهان است. این فهم در رویدادی به نام «آمیزش افق‌ها» رخ می‌دهد (گادامر، ۱۳۸۴، ۴۲۵). در این فرایند، افق تاریخی مفسر که با «پیش‌داوری‌ها» و سنت شکل گرفته، با افق تاریخی متن یا اثر هنری در یک گفتگوی دیالکتیکی درهم می‌آمیزد. گادامر این نگاه را در جمله کلیدی خود فشرده می‌سازد: «هستی‌ای که می‌تواند به فهم درآید، زبان است». این بدان معناست که ما هیچ راهی برای دستیابی به حقیقت خارج از ساختار زبانی نداریم؛ زبان واسطه‌ای است که جهان در آن برای ما معنا پیدا می‌کند. بنابراین، خود فلسفه، که همواره در پی پرسش از وجود و حقیقت است، ذاتاً یک فعالیت هرمنوتیکی و تفسیرشناسانه است، زیرا هرگونه مواجهه با هستی، ناگزیر در افق زبان و تفسیر رخ می‌دهد (گادامر، ۱۳۸۴، ۵۱۵).

۴-۱. هرمنوتیک، خود فلسفه‌ورزی است

این دو کارکرد هرمنوتیک به نتیجه‌ای بنیادین در اندیشه داوری منجر می‌شود. اینکه در دوران معاصر، دیگر نمی‌توان میان «فلسفه» و «هرمنوتیک» خط کشید؛ این دو بر یکدیگر منطبق شده‌اند. اگر وظیفه اصلی فلسفه، چنانکه داوری معتقد است، دیگر ساختن نظام‌های متافیزیکی انتزاعی نیست، بلکه «اندیشیدن به زمانه و وضع تاریخی» است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ۱۵) و اگر هرمنوتیک نیز دانشی است که به «شیوه فهم ما در بستر تاریخ» می‌پردازد، آنگاه فلسفه‌ورزی در عصر ما، عیناً یک فعالیت هرمنوتیکی است. فیلسوف، به «هرمنوت دوران» تبدیل می‌شود؛ مفسری که متن پیش روی او نه یک کتاب خاص، بلکه کل وضعیت تاریخی است که در آن پرتاب شده است. بنابراین، هرمنوتیک یک انتخاب از میان رویکردهای مختلف فلسفی نیست، بلکه خود شیوه بودن فلسفه در دورانی است که به تاریخ‌مندی خویش آگاه شده و در صدد فهم این تاریخ‌مندی برآمده است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ج ۲، ۸۳-۸۸؛ داوری اردکانی، ۱۳۹۳، ۶۵).

داوری در آثار خود، هرمنوتیک را نه روش فهم، بلکه ماهیت خود فلسفه می‌داند؛ زیرا فلسفه از دید او همواره فهم تاریخی از وجود است. از این رو، در دستگاه فکری وی، میان هرمنوتیک و فلسفه تفاوت ماهوی نیست؛ فلسفه در صورت هرمنوتیکی خود تحقق می‌یابد و هرمنوتیک بدون تفکر فلسفی فاقد بنیاد است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ج ۲، ۱۰۳). این هم‌سختی سبب می‌شود که هرمنوتیک منحصر در فهم متن نباشد، بلکه در سطح وجود و تاریخ جاری شود.

۵-۱. فهم تاریخی از هستی و سنت در چارچوب نظریه انتقادی اجتماعی

داوری هرمنوتیک را صرفاً روش تفسیر متون نمی‌داند، بلکه آن را رویکردی بنیادین برای فهم هستی و نسبت انسان با جهان تلقی می‌کند. از نظر داوری، فلسفه و هرمنوتیک در هم تنیده‌اند و هرگونه تأمل فلسفی، نیازمند رویکردی هرمنوتیکی است. رویکرد داوری به هرمنوتیک، با تفکر هایدگر قرابت دارد (داوری اردکانی، ۱۳۸۷، ۲۳). نکات کلیدی در چارچوب نظریه انتقادی وی را می‌توان اینگونه دسته‌بندی کرد:

فهم تاریخی: داوری معتقد است که فهم، همواره تاریخی است و ما نمی‌توانیم به یک فهم مطلق و غیرتاریخی از هستی دست یابیم. این دیدگاه، به مفهوم «تاریخ‌مندی هستی» هایدگر نزدیک است و برای فهم هر پدیده‌ای، توجه به زمینه تاریخی آن را ضروری می‌داند (داوری اردکانی، ۱۳۷۹ الف، ۴۷).

نقش پیش‌فرض‌ها: داوری، همانند فیلسوفان قاره‌ای، تأکید می‌کند که ما نمی‌توانیم بدون هیچ پیش‌فرضی به سراغ یک متن یا یک سنت برویم. از این رو، ضروری است که آگاهانه به پیش‌فرض‌های خود توجه کنیم و آن‌ها را به طور انتقادی مورد بررسی قرار دهیم (داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۱۷).

اهمیت سنت: از نظر او سنت، گنجینه‌ای از تجربه‌ها و ارزش‌هاست که به حفظ هویت کمک می‌کند. با این حال، او بر لزوم نگاهی انتقادی به سنت و استفاده از آن برای حل مسائل امروز، به جای تقلید کورکورانه، تأکید دارد (داوری اردکانی، ۱۳۸۱، ۵۴). مواجهه با دیگری: داوری معتقد است که فهم، همواره نیازمند مواجهه با «دیگری» -متن، سنت، فرهنگ یا فرد- است. این مواجهه به ما کمک می‌کند تا از محدودیت‌های دیدگاه خود آگاه شویم و افق‌های جدیدی برای فهم بگشاییم (داوری اردکانی، ۱۳۹۵، ۴۱).

فهم؛ یک فرآیند دیالکتیکی: فهم از نظر داوری، یک فرآیند دیالکتیکی و گفت‌وگومحور میان ما و موضوع مورد نظر است که به هرمنوتیک فلسفی گادامر نزدیک است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹ الف، ۸۸). نسبت هستی‌شناسی و هرمنوتیک: داوری، هرمنوتیک را با هستی‌شناسی پیوند می‌زند و معتقد است که فهم، یک رویداد هستی‌شناختی است که در آن، هستی خود را بر ما آشکار می‌کند (داوری اردکانی، ۱۳۸۷، ۳۱).

۲. هم‌سخنی با هایدگر: شالوده‌های مفهومی و تمایز در مقصد

مواجهه داوری با هرمنوتیک فلسفی، یک مواجهه دیالکتیکی با اندیشه مارتین هایدگر است. این امر تقلید نیست، بلکه «هم‌سخنی» و هم‌اندیشی انتقادی است که در آن، داوری برای صورت‌بندی «پرسش از وضع ما»، ابزارهای تحلیلی قدرتمندی را در فلسفه هایدگر می‌یابد. این بخش به تشریح شالوده‌های مفهومی این هم‌سخنی و نقطه تمایز و استقلال پروژه فکری داوری می‌پردازد. نقطه عزیمت و زمینه مشترک گفتگوی داوری و هایدگر، تشخیص یک بحران واحد است: بحران تفکر در عصری که متافیزیک غربی به پایان تاریخی خود رسیده و در قالب «تکنولوژی» بر سراسر عالم سیطره یافته است. هایدگر این بحران را «فراموشی وجود» می‌نامد؛ یعنی تاریخ فلسفه غرب از افلاطون تا نیچه، به جای اندیشیدن به خود «وجود»، همواره به «موجودات» پرداخته و در نهایت در دوران مدرن، جهان را به یک «مخزن قابل محاسبه» برای «خواست قدرت» انسان تبدیل کرده است (داوری اردکانی، ۱۳۹۰ ب، ۴۲). داوری این تشخیص هایدگری را عمیقاً تأیید می‌کند و آن را در زمینه تاریخی ما، با مفهوم غرب‌زدگی پیوند می‌زند. از نظر او، غرب‌زدگی نه یک پدیده صرفاً سیاسی یا اجتماعی، بلکه یک بیماری متافیزیکی و هرمنوتیکی است؛ یعنی غلبه همان تفکر تکنولوژیک و محاسبه‌گری که راه را بر هر نوع «تفکر معنوی» دیگر بسته است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹ الف، ۶۱). این تشخیص مشترک از بحران، سنگ‌بنای هم‌اندیشی این دو متفکر است.

داوری برای تحلیل این بحران، از ابزارهای مفهومی بهره می‌برد که هایدگر در کتاب هستی و زمان برای شالوده‌شکنی تاریخ متافیزیک غرب فراهم آورده بود:

از «سوژه» به «دازاین»: بنیاد متافیزیک مدرن، از دکارت به بعد، بر دوگانگی «سوژه» (فاعل شناسای انسانی) و «ابژه» (جهان خارجی) استوار است. هایدگر با طرح مفهوم «دازاین» به معنای «بودن در جهان» این دوگانگی را در هم می‌شکند. دازاین پیش از آنکه جهانی را بشناسد، «در» جهان است و با آن در یک رابطه وجودی و عملی قرار دارد (هایدگر، ۱۳۹۴، ۹۸). داوری با بهره‌گیری از همین تحلیل، بنیان علوم مدرن و به ویژه علوم انسانی پوزیتیویستی را به چالش می‌کشد. او استدلال می‌کند که این علوم با «ابژه» دانستن انسان، دقیقاً همان چیزی را فراموش می‌کنند که ماهیت اوست؛ یعنی «بودن» تاریخی و زبانی‌اش در جهان (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، الف، ۴۳).

فهم وجودی در برابر شناخت روشمند: هایدگر میان «فهم به عنوان یکی از ساختارهای بنیادین وجودی دازاین، و «تبیین به عنوان روش علوم طبیعی»، تمایزی قاطع قائل می‌شود. فهم، توانایی دازاین در گشودن امکان‌های آینده خویش است و بر هرگونه شناخت علمی تقدم دارد. داوری این تمایز را به ابزار اصلی خود برای نقد «علم‌زدگی» در علوم انسانی تبدیل می‌کند و معتقد است بحران این علوم، ناشی از تلاش برای جایگزین کردن فهم هرمنوتیکی با تبیین علی و معلولی است؛ کاری که ماهیت انسان را به یک شیء قابل پیش‌بینی تقلیل می‌دهد (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، الف، ۹۴).

تفسیر و دفاع فلسفی از سنت: از نظر هایدگر، هر فهمی دارای یک ساختار پیشینی است که او آن را «پیش‌داشت» یا «پیش‌نگری» و «پیش‌دریافت» می‌نامد (هایدگر، ۱۳۹۴، ۸۹). این بدان معناست که هیچ فهمی در خلأ صورت نمی‌گیرد و همواره ریشه در یک پیش‌فهم دارد. داوری از این تحلیل، یک نتیجه بسیار مهم برای پروژه فکری خود می‌گیرد: او با تکیه بر این ساختار، از «سنت» و «تاریخ» دفاعی عمیقاً فلسفی ارائه می‌دهد. از این منظر، «سنت»، همان «پیش‌داشت» یا سرمایه تاریخی است که ما فهم خود را از درون آن آغاز می‌کنیم. بنابراین، ادعای تجدد مبنی بر گسست از گذشته و آغاز از نقطه صفر، یک توهم فلسفی است و تلاش برای حذف سنت، به معنای نابودی خود امکان فهم اصیل است (داوری اردکانی، ۱۳۸۲، ۳۲).

نسبت نوین فلسفه و هرمنوتیک: فلسفه در مقام تفسیر دوران: با تکیه بر این مبانی، داوری به بازتعریف نسبت فلسفه و هرمنوتیک دست می‌زند. او بر این باور است که در جهان معاصر، فلسفه دیگر نمی‌تواند خود را دانشی متعالی و فراتاریخی بداند که در پی تأسیس نظام‌های عام و کلی است. از لحظه‌ای که فلسفه به تاریخ‌مندی خویش آگاه می‌شود، رسالت آن از «توضیح جهان» به «تعبیر زمانه» دگرگون می‌گردد. در این افق، فلسفه و هرمنوتیک در هم تنیده‌اند؛ زیرا اندیشیدن به هستی، ناگزیر با تفسیر وضعیت تاریخی و زبانی همراه است که اندیشه در آن تحقق می‌یابد. از این رو، فیلسوف نه بنیان‌گذار یک دستگاه متافیزیکی، بلکه مفسر وضع تاریخی خویش است. هرمنوتیک، به تعبیر داوری، شرط امکان هر تفکر اصیل در روزگاری است که عقلانیت محاسبه‌گر و تکنیکی بر تمامی عرصه‌های وجود انسانی سایه افکنده است. در چنین شرایطی، تنها با بازگشت به فهم تاریخی و تفسیری از فلسفه می‌توان از فروریختن تفکر در قلمرو عقلانیت ابزاری رهایی یافت (داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۱۵۳-۹۴).

نقطه تمایز و استقلال فکری: از پرسش از وجود تا پرسش از وضع ما: اما این هم‌سخنی عمیق، در مقصد نهایی از یکدیگر متمایز می‌شود. پروژه هایدگر، با تمام نقدش بر متافیزیک غرب، یک پروژه کاملاً درون‌غربی است و هدف نهایی او، شالوده‌شکنی تاریخ فلسفه غرب برای بازگشایی پرسش از معنای وجود برای خود غربیان است، اما داوری این ابزارهای تحلیلی را برای هدفی متفاوت به کار می‌گیرد. پروژه مستقل او، نه ترمیم تاریخ متافیزیک غرب، بلکه «تشخیص و صورت‌بندی وضعیت تاریخی ما»

در مواجهه با این غرب مسلط است. دغدغه او پاسخ به این پرسش است که «ما در این دوران سیطره جهانی غرب، چه راهی برای تفکر و حفظ هویت تاریخی خود داریم؟» (داوری اردکانی، ۱۳۷۶ الف، ۸۹). بنابراین، او ابزار هایدگری را از زمینه اصلی‌اش برمی‌گیرد و آن را برای اندیشیدن به یک وضعیت خاص، یعنی وضعیت ما ایرانیان، به کار می‌بندد و این، نقطه اوج استقلال فکری اوست.

۳. منازعه وجودی: هرمنوتیک، تاریخ، و بحران تجدد

پس از آنکه داوری، با هم‌سخنی با هایدگر، ابزار تحلیلی خود را صورت‌بندی کرد، از برج عاج نظریه‌پردازی صرف خارج شده و وارد میدان و عرصه نزاع فکری می‌شود. در این میدان، هرمنوتیک فلسفی به یک سلاح انتقادی قدرتمند برای شالوده‌شکنی عملی ارکان تجدد و فهم عمیق‌ترین بحران هویتی ما، یعنی غرب‌زدگی، تبدیل می‌گردد. او نشان می‌دهد که تجدد، نه مجموعه‌ای از دستاوردهای خنثی، بلکه یک تفسیر و یک هرمنوتیک فراگیر است که هر تفسیر دیگری را ناممکن ساخته است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ج ۳، ۱۱۶). پرسش اصلی اینجاست که «اگر فلسفه در نگاه داوری، تماماً تجربه تاریخی فهم باشد، فهم چگونه می‌تواند تاریخ خویش را نقد کند؟ آیا امکان خروج از افق تاریخی برای نقد وجود دارد یا هر نقدی نیز در همان افق جاری است؟» این چالش که به اختصار می‌توان آن را «خودبنیادی هرمنوتیکی»^۱ نامید، به گمان نگارنده، افق نویی در خوانش اندیشه داوری می‌گشاید. داوری با بهره‌گیری از مفاهیمی چون «دازاین»، «فهم وجودی» و «تاریخ‌مندی»، به نقد مستقیم و عملی سه مولفه اصلی تجدد با ابزار هرمنوتیک می‌پردازد:

۳-۱. نقد عقلانیت ابزاری

داوری با استفاده از تمایز هایدگری میان «تفکر محاسبه‌گر» و «تفکر معنوی» استدلال می‌کند که عقلانیت مدرن، یک عقلانیت ناقص و تقلیل‌یافته است. این عقل که تنها به دنبال محاسبه، کنترل و بهینه‌سازی است، جهان و انسان را صرفاً به عنوان ماده خام یا منبع قابل بهره‌برداری می‌بیند (داوری اردکانی، ۱۳۹۰ ب، ۴۲). از منظر داوری، سیطره این عقل ابزاری، به معنای مرگ تفکری است که به دنبال معنا و حقیقت است. در چنین فضایی، جایی برای شعر، هنر، اخلاق و حکمت باقی نمی‌ماند، زیرا این‌ها در چارچوب محاسبه سود و زیان نمی‌گنجند. او می‌نویسد:

در جهان متجدد، عقل به معنی استدلال و محاسبه است و هر چه در این چهارچوب نگنجد، اساساً تفکر به شمار نمی‌آید (داوری اردکانی، ۱۳۷۹ الف، ۷۷).

۳-۲. نقد تاریخ‌زدایی

مدرنیته خود را به مثابه یک دوران کاملاً جدید و یک گسست مطلق از گذشته معرفی می‌کند. این ادعا، از منظر هرمنوتیکی، یک خشونت علیه تاریخ است. داوری با تکیه بر مفهوم تاریخ‌مندی دازاین، نشان می‌دهد که انسان همواره در بستر تاریخ و سنت قرار دارد و فهم او از دل همین سنت می‌جوشد. تجدد با ادعای تاریخ‌زدایی و بی‌ارزش خواندن گذشته، در حال نابود کردن خود امکان فهم و ریشه‌های هویتی انسان غیرغربی است. این کار، انسان را به موجودی بی‌تاریخ و بی‌خانه تبدیل می‌کند که جز تقلید از الگوهای مدرن، راهی پیش روی خود نمی‌بیند. داوری این وضعیت را پایان تاریخ به معنای بن‌بست تفکر می‌داند، نه به معنای پیروزی یک الگو (داوری اردکانی، ۱۳۷۶ ب، ۴۵).

^۱ hermeneutic self-grounding

۳-۳. نقد سیطره روش

همانطور که گادامر در کتاب حقیقت و روش نشان داد که حقیقت را نمی‌توان به روش تقلیل داد؛ تجدد دقیقاً همین کار را می‌کند. از نظر داوری، در جهان مدرن، «روش» بر «حقیقت» تقدم یافته است؛ یعنی تنها چیزی حقیقت دارد که بتوان آن را با روش‌های علمی تجربی به اثبات رساند. این دیکتاتوری روش، علوم انسانی را به بزرگترین بحران خود کشانده است، زیرا این علوم را وادار می‌کند تا برای کسب اعتبار، از روش‌هایی استفاده کنند که با ماهیت موضوعشان یعنی انسان بیگانه است. داوری این وضعیت را چنین توصیف می‌کند:

در جهان جدید، فلسفه جای خود را به علم و روش داده است... اکنون دیگر سخن از حقیقت در میان نیست، بلکه همه جا بحث از روشی است که به وسیله آن می‌توان بر عالم و آدم مسلط شد (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ب، ۱۱۲).

۳-۴. غرب‌زدگی به مثابه یک مسئله هرمنوتیکی

نقطه اوج کاربست انتقادی هرمنوتیک در اندیشه داوری، بازتعریف او از مفهوم غرب‌زدگی است. او این مفهوم را از یک شعار سیاسی یا اجتماعی فراتر برده و به آن عمق فلسفی و هرمنوتیکی می‌بخشد. از نظر او، غرب‌زدگی، مصرف کالاهای غربی یا تقلید ظاهری نیست؛ غرب‌زدگی یک «بیماری هرمنوتیکی» است. این بیماری یعنی ما چنان در تفسیر غربی از جهان غرق شده‌ایم که دیگر توانایی فهم اصیل از خود، تاریخ و سنت خویش را از دست داده‌ایم. ما به موضوع شناسایی و طبقه‌بندی غرب بدل شده‌ایم و خود را نیز تنها در چارچوب همان مفاهیم و دسته‌بندی‌های برآمده از نگاه غربی - مانند «توسعه‌نیافته»، «سنتی» یا «در حال گذار» - تعریف و درک می‌کنیم (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، الف، ۵۵).

این یک تفسیر غلط از خود و دیگری است. ما در این وضعیت، دچار «خودفراموشی» تاریخی شده‌ایم، زیرا «افق هرمنوتیکی» ما دیگر افق تاریخی خودمان نیست، بلکه افق وام‌گرفته‌شده تجدد غربی است. روشنفکر غرب‌زده، کسی است که با مفاهیم دیگری می‌اندیشد و بنابراین از فهم وضعیتی که در آن قرار دارد، ناتوان است. غرب‌زدگی عین بی‌خانمانی و بی‌تاریخی است و انسان بی‌تاریخ، انسانی است که به آینده نمی‌اندیشد، بلکه آینده را امری حاضر و آماده می‌انگارد. بنابراین، راه درمان غرب‌زدگی از نظر او، نه مبارزه سیاسی صرف، بلکه یک «ممارست هرمنوتیکی» برای بازیابی توانایی فهم و تفسیر اصیل است (داوری اردکانی، ۱۳۷۶، ب، ۱۰۱).

۴. کانون بحران: پیامدهای هرمنوتیک مدرن در فلسفه علوم انسانی

اگر نقد داوری بر تجدد یک منازعه فکری باشد، میدان اصلی این نبرد، علوم انسانی است. در این حوزه است که تمام پیامدهای ویرانگر هرمنوتیک مدرن به صورت عینی و ملموس آشکار می‌شود. از نظر داوری، بحران علوم انسانی در جهان اسلام، یک بحران فنی یا مدیریتی نیست، بلکه بحرانی عمیقاً فلسفی و هرمنوتیکی است که از پذیرش ناآگاهانه یک تفسیر بیگانه از انسان و معرفت نشأت می‌گیرد.

۴-۱. بحران هویت و روش؛ نتیجه پذیرش تفسیر مدرن از انسان

بنیاد علوم انسانی مدرن، بر تفسیری خاص از انسان به مثابه یک سوژه خودبنیاد، موجودی متمایز، دارای عقلانیت جهان‌شمول و اصولاً فارغ از تاریخ، دین و سنت است. این همان سوژه‌ای است که فلسفه از دکارت تا کانت آن را پرورانده است. داوری استدلال می‌کند که علوم انسانی در ایران، با ترجمه و تقلید نظریه‌ها و روش‌های غربی، ناآگاهانه همین مدل از انسان را به

عنوان پیش‌فرض پذیرفته است. بحران دقیقاً از همین ناهمخوانی و بیگانگی میان مدل و واقعیت آغاز می‌شود. موضوع واقعی علوم انسانی در جامعه‌ای مانند ایران، انسانی است که هویتش عمیقاً با تاریخ، زبان فارسی، دین اسلام و سنت‌هایش در هم تنیده است؛ اما ابزارها و روش‌های وارداتی برای مطالعه انسانی طراحی شده‌اند که از همه این‌ها کنده شده است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، الف، ۲، ۸۳-۸۸). این شکاف، به دو بحران توأمان منجر می‌شود:

بحران هویت: علوم انسانی در ایران نمی‌داند که دقیقاً موضوع مطالعه‌اش چیست. از یک سو با انسان واقعی تاریخی و دینی مواجه است و از سوی دیگر، مجبور است او را در قالب‌های نظری مانند انسان اقتصادی نئوکلاسیک، یا سوژه روانکاوی فرویدی بفهمد که با زمینه وجودی او بیگانه است. این امر به تولید دانشی منجر می‌شود که اغلب با واقعیت جامعه ارتباطی برقرار نمی‌کند و در سطح دانشگاه محبوس می‌ماند. داوری این وضعیت را از خود بیگانگی مضاعف می‌نامد و می‌گوید «ما نه فقط خود را چنانکه باید نمی‌شناسیم، بلکه نمی‌دانیم که نمی‌شناسیم و این ندانستن را عین دانایی می‌انگاریم» (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ب، ۱۲۱).

بحران روش: به تبع بحران هویت، بحران روش نیز پدید می‌آید. دانشگاه‌های ما به جای اندیشیدن به اینکه «با چه روشی می‌توان این انسان تاریخی خاص را فهمید؟»، به آوردگاه رقابت میان روش‌های مختلف غربی پوزیتیویستی، ساختارگرایانه، پدیدارشناسانه و... تبدیل شده‌اند. این یک «بحران ترجمه»^۱ است؛ ما به جای تفکر، صرفاً در حال ترجمه روش‌ها و نظریه‌ها هستیم، بدون آنکه به مبانی فلسفی و هرمنوتیکی آن‌ها بیندیشیم. داوری معتقد است که «ما هنوز در مرحله اخذ و اقتباسیم و به این نمی‌اندیشیم که علم جدید بر چه بنیادی استوار شده است و چه نسبتی با تاریخ و فرهنگ ما دارد» (داوری اردکانی، ۱۳۷۶، الف، ۶۵).

نقد علم‌زدگی به مثابه تسلیم به هرمنوتیک مسلط: در قلب این بحران، یک ایدئولوژی قدرتمند به نام «علم‌زدگی» یا «سانیتیسم» قرار دارد. علم‌زدگی، احترام به علم نیست؛ بلکه یک موضع‌گیری فلسفی و اغلب ناآگاهانه است که معتقد است تنها شکل معتبر معرفت، معرفت علمی-تجربی است و هر چیزی که در قالب روش علوم طبیعی نگنجد، بی‌معنا، غیرعلمی و فاقد اعتبار است. از نظر داوری، علم‌زدگی نشانه قطعی تسلیم شدن به هرمنوتیک مسلط مدرن است (داوری اردکانی، ۱۳۹۷، ج، ۳، ۹۲-۹۴). این تسلیم شدن چند دلیل و پیامد دارد:

عقده حقارت و سودای اعتبار: علوم انسانی در مقایسه با موفقیت‌ها و قدرت پیش‌بینی علوم طبیعی، دچار نوعی عقده حقارت شده است. برای جبران این حس و کسب اعتبار در جهان مدرن، تلاش می‌کند تا خود را به شکل و شمایل علوم طبیعی درآورد. این تلاش، خود را در اصرار بر کمی‌سازی پدیده‌های کیفی، عینی‌گرایی افراطی و نفی هرگونه بحث فلسفی و متافیزیکی نشان می‌دهد (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، ج، ۹۵).

اشتباه گرفتن تبیین با فهم: علم‌زدگی، یک خطای معرفت‌شناختی بنیادین است که دیلتای، هایدگر و گادامر به خوبی آن را نشان داده‌اند. این رویکرد، فهم هرمنوتیکی معانی، نیت و زمینه‌های تاریخی را با تبیین علی و معلولی پدیده‌های طبیعی اشتباه می‌گیرد. علوم انسانی علم‌زده، به دنبال کشف قوانین جهان‌شمول حاکم بر رفتار انسان است، غافل از آنکه انسان، برخلاف یک سنگ یا یک اتم، موجودی آزاد، تاریخ‌مند و معناآفرین است (پالمر، ۱۳۷۷، ۱۱۷).

بستن راه تفکر اصیل: پیامد نهایی علم‌زدگی، بستن کامل راه تفکر فلسفی و حکمی و انتقادی است. وقتی روش به یگانه معیار حقیقت تبدیل شود، دیگر جایی برای پرسش از چیستی امور، معنای زندگی و غایت تاریخ باقی نمی‌ماند. داوری این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «علم جدید با فلسفه کاری ندارد و حتی گاهی آن را مزاحم خود می‌بیند... علمی که به مبادی و غایات

^۱ translation crisis

خود نمی‌اندیشد، علم نیست، بلکه تکنیک و مهارت است». بنابراین، علم‌زدگی در علوم انسانی، به معنای پیروزی کامل هرمنوتیک مدرن و مرگ تفکری است که داوری به دنبال احیای آن است (داوری اردکانی، ۱۳۸۹، ۵۱).

۵. افق‌گشایی: هرمنوتیک فلسفی به مثابه امکان تفکر

پس از تشخیص بحران تجدد و ریشه‌ابی آن در علوم انسانی، فلسفه داوری به ورطه یأس فلج‌کننده در نمی‌غلطد. او در دل همین بحران، افقی برای گشایش و راهی برای مواجهه می‌جوید. این راه، نه یک برنامه سیاسی یا ایدئولوژی جایگزین، بلکه ممارست فکری و دعوت به بازاندیشی در شیوه فهم است. راهکار پیشنهادی داوری، بازگشتی اصیل به هرمنوتیک فلسفی برای پاسداری از خود امکان تفکر است (داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۱۵۳-۱۵۶). از نظر داوری بازگشت به فهم هرمنوتیکی راه خروج از بن‌بست علم‌زدگی و سیطره روش است. این بازگشت به معنای کنار گذاشتن عقل و علم نیست، بلکه به معنای بازگرداندن آن‌ها به جایگاه واقعی‌شان و به رسمیت شناختن تقدم فهم وجودی بر شناخت ابزاری است. این بازگشت مستلزم دو حرکت بنیادین است:

۵-۱. احیای جایگاه پیش‌داوری (سنت و تاریخ)

داوری، با پیروی از گادامر، مفهوم پیش‌داوری را از بار منفی دوران روشنگری پاک می‌کند و آن را به جایگاه اصلی‌اش به عنوان شرط امکان فهم باز می‌گرداند (پالمر، ۱۳۷۷، ۲۰۹). از این منظر، تلاش مدرنیته برای رسیدن به یک شناخت کاملاً عینی و فارغ از پیش‌فرض، یک توهم خطرناک است. سنت و تاریخ ما، همان پیش‌داوری‌ها یا پیش‌فهمی هستند که افق دید ما را می‌سازند. ما نمی‌توانیم بیرون از این افق بایستیم و جهان را بفهمیم؛ ما همواره از درون آن می‌فهمیم. بنابراین، بازگشت به فهم هرمنوتیکی، به معنای آشتی آگاهانه و انتقادی با سنت و پذیرش این واقعیت است که تفکر ما باید از دل تاریخ خودمان بجوشد (داوری اردکانی، ۱۳۸۲، ۳۲).

۵-۲. پذیرش تاریخ‌مندی فهم

فهم هرمنوتیکی، یک فهم تاریخ‌مند است. این بدان معناست که حقیقت، امری نیست که یک بار برای همیشه کشف و تمام شود. حقیقت در بستر تاریخ و در هر دورانی به شیوه‌ای خاص خود را آشکار می‌کند. این نگاه، ما را از جزمیت و ادعای تملک حقیقت مطلق، چه در شکل دینی و چه در شکل علمی آن، رها می‌سازد.

۵-۳. جایگاه شعر و هنر به عنوان مأمن حقیقت

در جهانی که علم و فلسفه روشمند راه را بر حقیقت بسته‌اند، حقیقت به کجا پناه می‌برد؟ پاسخ هایدگر و داوری، «شعر و هنر» است. شعر، زبانی است که هنوز به ابزار ارتباطی و انتقال اطلاعات تقلیل نیافته و می‌تواند حقیقتی را بیان کند که از دسترس زبان علمی و فلسفه استدلالی می‌گریزد. از این منظر، شعر یک تفکر است، اما از نوعی دیگر؛ تفکری که با شهود و تخیل، جهان را می‌گشاید. شاعران بزرگ مانند حافظ و فردوسی برای داوری کسانی هستند که «خانه وجود» - زبان - را بنا می‌کنند و با برقراری یک هم‌زمانی تاریخی، افق‌های جدیدی برای بودن و اندیشیدن می‌گشایند (داوری اردکانی، ۱۳۹۳، ۱۹). پرداختن به این موضوع، نقد داوری بر عقلانیت ابزاری را بسیار عمیق‌تر می‌کند، زیرا یک بدیل یا افق جایگزین برای آن ترسیم می‌نماید. این بدیل نشان می‌دهد که حقیقت، منحصر به گزاره‌های علمی نیست و هنر و ادبیات، نه یک سرگرمی، که یکی از مهم‌ترین جایگاه‌های ظهور حقیقت در دوران معاصر هستند (داوری اردکانی، ۱۳۹۸، ۵۸).

۵-۴. امتزاج افق‌ها؛ الگوی گفتگو با خود و دیگری

داوری برای شیوه عملی این فهم هرمنوتیکی، از مفهوم کلیدی «امتزاج افق‌ها» در فلسفه گادامر الهام می‌گیرد. فهم، نه تحمیل افق دید ما بر دیگری، متن یا تاریخ است و نه ذوب شدن کامل ما در افق دیگری. فهم، یک گفتگوی دیالکتیکی^۱ است که در آن، افق دید ما و افق دید دیگری در هم می‌آمیزند و یک افق جدید و گسترده‌تر را پدید می‌آورند (پالمر، ۱۳۷۷، ۲۲۴). داورى این الگو را برای دو مواجهه حیاتی به کار می‌گیرد:

گفتگو با سنت خودی: ما نباید سنت، مثلاً فلسفه فارابی یا حکمت سهروردی را به‌عنوان امری مقدس و تمام‌شده بپرستیم؛ زیرا چنین نگرشی، سنت را به شیئی موزه‌ای و بی‌حیات بدل می‌کند. سنت، تا زمانی زنده است که در پرتو پرسش‌های امروزی و درگیر با افق تاریخی اکنون ما خوانده شود. از نظر داورى، فلسفه و سنت تنها از خلال چنین مواجهه هرمنوتیکی است که معنا می‌یابند؛ یعنی در دیالوگی تفسیری میان گذشته و حال، نه در تکرار یا پرستش گذشته. در این گفت‌وگوی زنده، هم ما افق تازه‌ای در فهم سنت می‌گشاییم و هم خود سنت، معنایی نو و زنده برای امروز ما پیدا می‌کند (داوری اردکانی، ۱۳۹۰، ۲۰۱-۲۰۳؛ داورى اردکانی، ۱۳۹۳، ۷۵-۷۸). کتاب *فارابی، مؤسس فلسفه اسلامی خود نمونه‌ای عملی از چنین گفت‌وگوی خلاق با سنت است*، زیرا داورى در آن نشان می‌دهد که چگونه می‌توان با حفظ حرمت سنت، آن را در افق تفکر تاریخی زمان خویش بازخوانی کرد (داوری اردکانی، ۱۳۹۳، ۷۶).

گفتگو با تجدد غربی: به همین ترتیب، ما در مواجهه با غرب، نه محکوم به تقلید کورکورانه هستیم و نه مجاز به رد جاهلانه. ما باید به یک گفتگوی انتقادی و سازنده با غرب وارد شویم و با افق تاریخی خودمان به سراغ اندیشه غربی برویم و از آن بپرسیم که برای ما چه معنایی دارد و چه امکانی را برای ما می‌گشاید یا می‌بندد. این همان کاری است که خود داورى در مواجهه با هایدگر انجام می‌دهد. او هایدگر را نه تکرار، که با او هم‌سخنی می‌کند تا وضع ما را بهتر بفهمد (داوری اردکانی، ۱۳۷۶، الف، ۸۹).

۵-۵. هدف غایی داورى؛ پاسداری از امکان تفکر اصیل

هدف غایی داورى از این ممارست هرمنوتیکی، ارائه یک سیستم فلسفی جدید یا یک ایدئولوژی جایگزین نیست. هدف او متواضعانه‌تر و در عین حال، بنیادین‌تر است: پاسداری از خود امکان تفکر در دورانی که تفکر در حال نابودی است. در جهانی که زبان به ابزار انتقال اطلاعات تقلیل یافته و عقلانیت به محاسبه‌گری محدود شده، هرمنوتیک فلسفی^۲ فضایی برای نفس کشیدن تفکر فراهم می‌کند. این تفکر اصیل که داورى به دنبال پاسداری از آن است، تفکری است که ریشه در دو چیز دارد: تاریخ به معنای تفکری که به وضعیت تاریخی خود آگاه است و از دل آن سخن می‌گوید. و زبان به معنای تفکری که در خانه وجود، یعنی زبان مادری، سکنی دارد. داورى با قرابت فکری به هایدگر، معتقد است که فلسفه، اندیشیدن در زبان و با زبان است. تا زمانی که ما با زبان ترجمه‌ای و مفاهیم عاریتی می‌اندیشیم، به تفکر اصیل دست نخواهیم یافت (داوری اردکانی، ۱۳۷۳، الف، ۱۶۰). بنابراین، افق‌گشایی هرمنوتیکی در نهایت، دعوتی است به یک آماده‌سازی و یک ممارست وجودی برای روزی که شاید تفکری نو، از دل زبان و تاریخ ما، امکان ظهور بیابد.

۶. تحلیل مقایسه‌ای

^۱ dialectical dialogue

^۲ philosophical hermeneutics

برای درک بهتر پروژه هرمنوتیکی داوری اردکانی، قراردادن او در یک منظومه مقایسه‌ای با دیگر متفکران برجسته ایرانی که به نحوی با نسبت سنت و تجدد درگیر بوده‌اند، ضروری است. این مقایسه، تمایز بنیادین نگاه او را آشکار می‌سازد.

۶-۱. تمایز از پروژه هرمنوتیکی عبدالکریم سروش

هرچند هر دو متفکر از هرمنوتیک بهره می‌برند، اما جهت‌گیری پروژه آن‌ها کاملاً معکوس یکدیگر است. پروژه سروش، به ویژه در نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت (سروش، ۱۳۷۵، ۵۲-۵۴؛ سروش، ۱۳۷۲، ۶۳-۶۸)، یک پروژه «درون‌دینی» است که تلاش می‌کند با استفاده از ابزارهای هرمنوتیکی و فلسفه علم، راه را برای سازگاری فهم دین با دستاوردهای دنیای مدرن به خصوص علم و دموکراسی باز کند. در واقع، هدف او مدرن کردن فهم دینی است، اما پروژه داوری، یک پروژه فلسفی برای نقد بنیادهای خود دنیای مدرن است. او به جای تلاش برای سازگاری، به پرسش از ماهیت همان تجددی می‌پردازد که سروش آن را به عنوان یک مبنای کمابیش پذیرفته‌شده، مفروض می‌گیرد. داوری نمی‌پرسد چگونه دین را با مدرنیته سازگار کنیم، بلکه می‌پرسد «این مدرنیته که ما با آن مواجهیم، چیست؟» و چه بر سر تفکر آورده است (داوری اردکانی، ۱۳۷۹، ب، ۱۵).

در این فراز، نویسنده با تأکید تمایز بر هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی میان دو نوع کاربرد هرمنوتیک در اندیشه عبدالکریم سروش و رضا داوری اردکانی معتقد است که هرچند هر دو متفکر از ابزار و زبان هرمنوتیکی استفاده می‌کنند، اما افق معنایی و غایت اندیشه آنان متفاوت و حتی متقابل است. در دستگاه فکری سروش، هرمنوتیک ابزار نوسازی فهم دینی در عصر مدرن با هدف بازتفسیر سنت برای سازگاری با دستاوردهای علم جدید، فلسفه تحلیلی و دموکراسی مدرن است. سروش هرمنوتیک را در خدمت یک پروژه درون‌دینی و نوسازانه قرار می‌دهد که در آن مدرنیته به مثابه پیش‌فرض پذیرفته می‌شود. نتیجه نهایی کار او، مدرن‌سازی معرفت دینی است.

در دستگاه فکری داوری اردکانی، هرمنوتیک نه ابزاری برای اصلاح دین، بلکه ابزاری تاریخی-فلسفی برای نقد خود مدرنیته است. او از سطح فهم دین فراتر می‌رود و به امکان تفکر در جهان مدرن می‌پردازد. در این چارچوب، داوری هرمنوتیک را به عنوان راهی برای بازاندیشی در عقلانیت مدرن و پرسش از سرنوشت خود تفکر در عصر تکنولوژی به کار می‌گیرد. بنابراین هدف او نه «سازگار کردن دین با مدرنیته» بلکه آشکار ساختن نسبت تاریخی و وجودی ما با مدرنیته است.

این تمایز نشان می‌دهد که در حالی که سروش در پی «تجدید دین در افق مدرنیته» است، داوری به دنبال «تجدید تفکر در افق تاریخ» است؛ نخستین پروژه ناظر به بازسازی معرفت دینی است و دومی ناظر به نجات فلسفه از فروغلتیدن در عقلانیت ابزاری. از همین‌رو، نویسنده نتیجه می‌گیرد که هرچند هر دو متفکر از واژه «هرمنوتیک» سخن می‌گویند، اما در عمق، در دو جنبش معرفتی متفاوت حضور دارند: در سروش، هرمنوتیک در خدمت مدرن‌سازی دین و در داوری، هرمنوتیک در خدمت نقد مدرنیته و بازیابی تفکر.

۶-۲. تمایز از نقد سنت‌گرایانه سید حسین نصر

نصر نیز یکی از منتقدان سرسخت تجدد است، اما نقد او از موضع فلسفه جاویدان خرد یا سنت‌گرایی صورت می‌گیرد (نصر، ۱۳۷۷، ۳۲-۳۵؛ نصر، ۱۳۸۰، ۵۶-۵۸). از این منظر، مدرنیته یک انحراف از سنت الهی و مقدس است که در تمام تمدن‌های بزرگ وجود داشته است. راه‌حل نصر، بازگشت به آن حقیقت قدسی و متافیزیکی است که در قلب سنت نهفته است. در مقابل، نقد داوری بر تجدد، یک نقد تاریخی و پدیدارشناسانه به سبک هایدگر است. او مدرنیته را نه یک انحراف، بلکه سرنوشت و پایان محتوم تاریخ متافیزیک غرب می‌داند. راه‌حل او نیز بازگشت به یک حقیقت ازلی نیست، بلکه یک مواجهه هرمنوتیکی با این

وضعیت تاریخی برای گشودن امکان تفکر آینده است. نقد نصر، متافیزیکی و معطوف به آسمان است؛ نقد داوری، پدیدارشناسانه و معطوف به وضعیت تاریخی روی زمین است (داوری اردکانی، ۱۳۷۳ ب، ۸۸).

۶-۳. پاسخ به منتقدان

هیچ پروژه فلسفی از تیغ نقد مصون نیست. منظومه هرمنوتیکی داوری اردکانی نیز، به سبب ترکیب ویژه سنت و تفکر مدرن، مورد بحث و گاه بدفهمی قرار گرفته است. این نوشتار به تحلیل سه نقد محوری بر این پروژه فلسفی می‌پردازد: نقد ابهام و فقدان وجه عملی، نقد محافظه‌کاری و ضدیت با تجدد، و نقد زبان‌محوری افراطی. در ادامه، این نقدها از منظر عبدالکریمی (۱۴۰۱) و علمداری (۱۳۹۹) و نیز برخی صاحب‌نظران در مطالعات سنت حکمی بیان شده، و پیش از بازتاب مواضع داوری، تحلیل و ارزیابی نویسنده ارائه می‌گردد.

نقد ابهام و فقدان وجه عملی در پروژه داوری: یکی از مهم‌ترین محورهای انتقادی علیه هرمنوتیک داوری، ماهیت غیرکاربردی و نظری محض آن است. منتقدان معتقدند که رویکرد داوری، هرچند در سطح نظری جذاب است، اما در مواجهه با بحران‌های عملی و فرهنگی جامعه معاصر، راهکار مشخصی ارائه نمی‌دهد. منتقدانی چون علمداری و عبدالکریمی بر این باورند که دعوت داوری به «بازگشت به فهم هرمنوتیکی» و «پاسداری از امکان تفکر» دارای کفایت عملی نیست و به‌صورت مبهم در سطح گزاره‌ای فلسفی متوقف می‌ماند. استدلال اصلی این نقد آن است که داوری، به‌جای ارائه راهبردی روشن و اجرایی برای برون‌رفت از بحران‌های فکری و اجتماعی، صرفاً به نقد کلی تمدن مدرن و هشدار نسبت به غفلت‌های تاریخی بسنده می‌کند (علمداری، ۱۳۹۹، ۱۶۸؛ عبدالکریمی، ۱۴۰۱، ۸۴).

علمداری تأکید دارد که پروژه داوری - هرچند به‌درستی ضعف‌های فلسفه مدرن را آشکار می‌سازد و بر اهمیت تاریخ‌مندی تفکر پافشاری می‌کند - در نهایت به نوعی تأمل صرف تبدیل می‌شود که توان شکل‌دهی به ساحت عمل سیاسی یا فرهنگی ندارد. او می‌پرسد:

اگر هدف، احیای امکان تفکر است، این احیا در کجای ساحت زیست اجتماعی و در قالب چه نهاد یا کنش عملی بازتاب می‌یابد (علمداری، ۱۳۹۹، ۱۶۸)؟

عبدالکریمی نیز با طرح نسبت ضروری میان فلسفه و سیاست، معتقد است هر فلسفه‌ای که نتواند افقی تازه برای کنش‌گری معنادار بگشاید، در معرض این انتقاد قرار می‌گیرد که صرفاً یک بازی زبانی یا تأمل آکادمیک باقی می‌ماند؛ رویکردی که از نظر او خطر گرفتار شدن در «حوزه‌ای بسته از گفتمان فلسفی» را در پی دارد، بی‌آنکه بتواند راهی برای ورود به عرصه حیات جمعی و حل بحران‌های تاریخی ایران بگشاید (عبدالکریمی، ۱۴۰۱، ۸۴).

پاسخ داوری: فلسفه، گشودن افق تفکر است نه نقشه‌کشی عمل: داوری اردکانی در آثار خود به‌صراحت بیان می‌کند که «فلسفه، نقشه‌کشی عمل نیست بلکه گشودن افق تفکر است». این موضع قرابت با سنت هایدگری دارد که کارکرد فلسفه را در آشکارسازی هستی می‌بیند، نه در فرموله کردن دستورالعمل‌های اخلاقی یا سیاسی. هدف وی نه ارائه برنامه‌ای از پیش تعیین شده، بلکه صورت‌بندی درست پرسش است؛ زیرا تا پرسش اصیل طرح نشود، هیچ راهی به سوی تفکر جدید گشوده نمی‌شود. به بیان خود داوری، پیشنهاد برنامه‌ای از پیش آماده، تکرار اعمال ایدئولوژی است که به نام تفکر، اندیشه را به ابزار قدرت تبدیل می‌کند. او معتقد است که در دوره مدرن، پرسش اصیل با پرسش درباره «کاربرد» و «فایده» جایگزین شده است. بازگشت به هرمنوتیک، تلاشی برای رهاسازی پرسش از این قید فایده‌گرایی است (داوری اردکانی، ۱۳۷۶ الف، ۱۱۲؛ داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۲۹۱).

تحلیل و نظر نویسنده: تمایز میان کارکرد فلسفی و کارکرد سیاسی: درست است که پروژه داوری به معنای فنی، فاقد یک «برنامه عملی» است، اما در سطح فهم تاریخی و فرهنگی، دارای کارکرد انتقادی و جهت‌نما است. تأکید او بر «درست طرح کردن مسئله» در واقع تلاشی است برای بازگرداندن تفکر به ساحت اصیل خود پیش از تکنیکی شدن آن. نقد ابهام، در صورتی موجه است که فلسفه داوری را به معنای سیاست‌گذاری یا مهندسی اجتماعی بفهمیم؛ حال آنکه غرض او، نقد خود چنین روحیه فنی و برنامه‌محور است. هرمنوتیک داوری، بنیان‌های هستی‌شناختی غفلت‌مدرن را هدف قرار می‌دهد. اگر بنیان فهم دگرگون شود، تغییرات عملی به‌طور ارگانیک و بدون نیاز به دستورات از بالا، محقق خواهند شد. نقد به این رویکرد، اگرچه از منظر عمل‌گرایی مدرن قابل فهم است، اما تفاوت بنیادین میان فهم فلسفی و برنامه‌ریزی عملیاتی را نادیده می‌گیرد. فلسفه داوری در پی گشودن امکان فهم است، نه ارائه نتیجه فهم.

نقد محافظه‌کاری و ضدیت با تجدد: دومین محور نقدی، بر تفسیر داوری از سنت و جایگاه آن در نسبت با مدرنیته متمرکز است. این نقد، رویکرد او را واکنشی ارتجاعی یا محافظه‌کارانه قلمداد می‌کند.

نظر منتقدان: بازگشت به گذشته و انزوای فکری: برخی نویسندگان از جمله عبدالکریمی و مصلح نگاه داوری اردکانی به سنت را نشانه‌ای از محافظه‌کاری و نوعی بازگشت به گذشته دانسته‌اند. به زعم ایشان، اصرار داوری بر «بومی‌سازی فلسفه» و تأکید شدید بر ریشه‌های فکری در سنت حکمی، ممکن است راه هرگونه گفت‌وگوی انتقادی و سازنده با تجدد را ببندد و به انزوای فکری و تقابل فرهنگی منجر شود (عبدالکریمی، ۱۴۰۱، ۷۵؛ مصلح، ۱۳۹۸، ۱۱۲). نقد مصلح بر این نکته تأکید دارد که تلاش برای یافتن یک «هویت فلسفی بومی» از طریق رجوع صرف به متون کهن، می‌تواند در عمل به معنای طرد نیروهای مولد تاریخ معاصر و انکار دستاوردهای تاریخی روشنگری باشد، حتی اگر این دستاوردها به شیوه‌ای نقادانه تفسیر شوند (مصلح، ۱۳۹۸، ۱۱۳).

پاسخ داوری: سنت، شرط وجودی فهم در زمان حال است: داوری تصریح می‌کند که دفاع از سنت برای او نه دفاعی فرهنگی یا سیاسی، بلکه فلسفی است: «بازگشت به سنت، بازگشت به گذشته نیست، آغاز کردن تفکر در جایگاهی است که در آن هستیم». این جمله کلید فهم رویکرد اوست. وی سنت را نه شیئی موزه‌ای یا میراثی برای تکرار، بلکه «افق تاریخی فهم»^۱ خود می‌داند. به تعبیر دیگر، هر کس که در جهان امروز تفکر می‌کند، ناگزیر با زبان و مفاهیمی می‌اندیشد که در طول تاریخ شکل گرفته‌اند (داوری اردکانی، ۱۳۹۳، ۶۵). بنابراین، غفلت از سنت، غفلت از زمینه‌ای است که در آن تفکر ما امکان یافته است. داوری بر آن است که گفت‌وگوی حقیقی با غرب (مدرنیته) جز از موضع خود و با فهم کامل از اصالت خود ممکن نیست. بدون این بنیاد، هرگونه گفت‌وگو به تکرار کورکورانه یا تقلید فرو می‌رود (داوری اردکانی، ۱۳۹۴، ۷۹).

تحلیل و نظر نویسنده: دیالکتیک سنت و تجدد، نه تقابل: تفسیر داوری از سنت، در واقع نوعی «تاریخ‌مندی وجودشناسانه فهم است؛ در آن، هیچ تضادی با گشودگی به تجدد وجود ندارد، مشروط بر آنکه تجدد به درستی درک شود. او با بیان اینکه «ما در دل تجدد باید به سنت بیندیشیم»، نوعی دیالکتیک درونی میان سنت و مدرنیته را طرح می‌کند. نقد محافظه‌کاری، اگرچه از منظر مواجهه سریع با چالش‌های بیرونی قابل درک است، اما هدف اصلی داوری را که همانا «نقد غفلت از تاریخ خود» است، نادیده می‌گیرد. سنت برای داوری، نه متنی برای احیا، بلکه زمینه برای امکان اندیشیدن است. بنابراین، پروژه او ضدیت با تجدد نیست، بلکه انتقاد به فهم مدرن از پیشرفت است که تاریخ را خطی و یک‌سویه می‌داند و هر آنچه پیش از خود آمده است را صرفاً مانع تلقی می‌کند. این رویکرد، اگر به‌درستی فهمیده شود، راه را برای تلفیق نقادانه سنت در گفتمان معاصر می‌گشاید.

^۱ the historical horizon of understanding

۴-۶. نقد زبان محوری افراطی در پروژه داوری

سومین نقد محوری به تکیه بیش از حد داوری بر نقش محوری زبان (به‌ویژه زبان فارسی) در پروژه هرمنوتیکی‌اش مربوط می‌شود که از سوی برخی منتقدان، خطر نسبی‌گرایی و گسست از جهان‌شمولی فلسفی را به همراه دارد. گروهی دیگر، از جمله صادقی و علمداری، بر این باورند که تکیه داوری اردکانی بر زبان محوری هایدگری ممکن است به نسبی‌گرایی فرهنگی بیانجامد و فلسفه را از جهان‌شمولی دور سازد. به‌ویژه برداشت او از زبان فارسی به مثابه «خانه وجود»، به‌زعم آنان، خطر نوعی بومی‌گرایی ادبی یا حتی ملی‌گرایی فلسفی را در پی دارد. اگر حقیقت هرمنوتیک در زبان خاصی محصور شود، آنگاه امکان نقد بنیادهای متافیزیکی که در سنت‌های دیگر نیز حضور داشته‌اند، محدود خواهد شد. نقد این است که تمرکز بر زبان مادری ممکن است مانع از درک شیوه‌های دیگر اندیشیدن و گفت‌وگو با فلسفه‌های غیرایرانی گردد و فلسفه را از رسالت جهان‌شمول خود - یعنی حقیقت به مثابه امر غیرنسبی - دور سازد (صادقی، ۱۴۰۰، ۹۲؛ علمداری، ۱۳۹۹، ۱۶۵).

پاسخ داوری: زبان، جایگاه ظهور وجود است نه ابزار تفاهم قومی: داوری در «زبان و تاریخ» زبان را نه ابزار تفاهم، بلکه جایگاه ظهور وجود می‌داند. تأکید او بر این است که تفکر فلسفی فقط در صورت درک درونی زبان ممکن می‌شود؛ زیرا زبان، چارچوب پیشینی است که امکان فهم ما را فراهم می‌آورد. با این حال، او هرگز زبان را به قومیت یا ملیت فرو نمی‌کاهد. برای او، زبان فارسی یکی از راه‌های ممکن بودن در جهان است، نه تنها راه. هدف او برآمده از این گزاره است: ما باید امکانات تفکر را در زبانی که در آن هستیم، بازیابیم. در واقع، پرسش او پیرامون «چگونه در زبان خود بیندیشیم» است، نه «چگونه فقط در زبان خود بمانیم». این رویکرد، تلاشی برای بازپس‌گیری ظرفیت‌های هستی‌شناختی زبان فارسی است که در اثر ترجمه‌های سطحی و غلبه رویکرد ابزاری مدرن مسدود شده است (داوری اردکانی، ۱۳۷۳ ج، ۱۶۰-۱۶۲).

تحلیل و نظر نویسنده: زبان‌شناسی پدیدارشناسانه نه قوم‌مدارانه: این برداشت از زبان محوری اگرچه قرابت با هایدگر دارد، اما در پروژه داوری به صورت نقدی بر زبان ترجمه در ایران درمی‌آید. در اینجا زبان معادل «افق تاریخی فهم» است. پس زبان‌شناسی او نه قوم‌مدارانه که پدیدارشناسانه است. او به دنبال یافتن هستی‌شناسی‌ای است که در ساختار نحوی و واژگانی زبان فارسی نهفته است، تا بتواند تفکر اصیل را از تکرار مفاهیم وارداتی رهایی بخشد. از این رو، نقد زبان محوری افراطی، در صورتی وارد است که مفهوم «زبان» در متافیزیک داوری به درستی تبیین نشود. این پژوهش با استناد به متون اصلی او نشان می‌دهد که هدف داوری، بازآوردن فلسفه به افق تاریخی زبان خود است تا تفکر اصیل ممکن شود، نه انزوا یا ملی‌گرایی فلسفی.

۵-۶. ارزش مناقشه‌برانگیز هرمنوتیک داوری

سه نقد اصلی بر داوری نشان می‌دهد که او در مرز میان تفکر تاریخی و نقد متافیزیک گام می‌زند. اگرچه ابهام‌گرایی (از منظر عملی)، محافظه‌کاری (از منظر مواجهه با مدرنیته) یا زبان محوری افراطی (از منظر جهان‌شمولی) در ظاهر به او منسوب می‌شوند، اما در تحلیل نهایی، هر سه نشانه پافشاری او بر حقیقت هرمنوتیک هستند: یعنی فهم به مثابه تجربه تاریخی بودن در زبان خود. داوری تلاش می‌کند تا نشان دهد که فلسفه واقعی، نه در جهان‌شمولی انتزاعی، بلکه در اصالتی که از دل تاریخ و زبان هر قوم برمی‌آید، شکل می‌گیرد. نقد عملی او به مدرنیته، ناشی از این باور است که مدرنیته با نفی اصالت تاریخی، امکان تفکر را نیز نابود کرده است. نویسنده بر آن است که ارزش فلسفه داوری در همین اصرار بر امکان تفکر در دل تاریخ ماست؛ هرچند این تفکر، به دلیل خروج از مسیرهای رایج اندیشیدن، همواره در معرض تفسیرهای سطحی و سوءتفاهم‌های جدی قرار دارد و در مسیر گشودگی به نقد و بازخوانی دائمی است. این پروژه، در نهایت، یک فراخوان به مسئولیت زبانی در برابر امکان اندیشیدن است.

نتیجه‌گیری: از هرمنوتیک تا فلسفه سیاسی

پروژه فکری داوری اردکانی، یک گذار بنیادین از «هرمنوتیک به‌مثابه نظریه تفسیر» به «هرمنوتیک به‌مثابه فلسفه سیاسی» را به نمایش می‌گذارد. «سیاسی» در اینجا نه به معنای مصطلح و روزمره آن، بلکه به معنای اصیل و یونانی کلمه، یعنی اندیشیدن به «پولیس»، شهر و شیوه زیستن ما در این دوران است. این مقاله نشان داد که داوری با به کارگیری ابزارهای تحلیلی هرمنوتیک فلسفی، صرفاً در حال انجام یک ممارست آکادمیک برای فهم متون نیست؛ او در حال تفسیر و تشخیص وضعیت تاریخی-سیاسی جامعه‌ای است که در بطن سیطره جهانی تجدد، با بحران هویت و تفکر دست و پنجه نرم می‌کند. وقتی متن مورد تفسیر، دیگر یک کتاب کهن نیست، بلکه خود وضعیت تاریخی ماست، آنگاه عمل تفسیر، به یک کش عمیقاً سیاسی تبدیل می‌شود. هرمنوتیک در دستان داوری، ابزاری است برای مقاومت در برابر یک «هرمنوتیک مسلط» - یعنی تفسیر مدرن غربی از عالم و آدم - و تلاش برای گشودن فضایی که در آن، تفسیر دیگری از خود و جهان ممکن گردد. از این منظر، نقد او بر علم‌زدگی، دفاعش از سنت و تاریخ، و تحلیلش از غرب‌زدگی، همگی ابعاد مختلف یک فلسفه سیاسی بنیادین هستند که به شروط امکان یک زندگی اصیل و معنامند در دوران معاصر می‌اندیشد.

در این افق، وظیفه فیلسوف نیز بازتعریف می‌شود. فیلسوف از نگاه داوری، دیگر آن حکیم در برج عاج نشسته یا آن نظریه‌پرداز نظام‌سازی نیست که به دنبال ارائه یک سیستم جامع و نهایی برای همه اعصار باشد. چنین ادعایی، خود تکرار همان جزمیت و خودبنیادی مدرنیته است که داوری آن را نقد می‌کند. در عوض، وظیفه فیلسوف در دوران ما، وظیفه‌ای متواضعانه‌تر اما حیاتی‌تر است: یعنی تفکر مسئولانه در باب وضعیت تاریخی. فیلسوف کسی است که مسئولیت فهم زمانه خود را بر عهده می‌گیرد. او بیش از آنکه به دنبال ارائه پاسخ‌های قطعی باشد، به دنبال طرح پرسش‌های بنیادین است. او پاسدار امکان تفکر است در جهانی که تفکر را امری زائد و غیرضروری می‌شمارد. این مسئولیت، یک تعهد اخلاقی و وجودی است در قبال تاریخی که به او به ارث رسیده و آینده‌ای که هنوز نیامده است. فیلسوف داوری، نه پیامبر است و نه مصلح اجتماعی، بلکه متفکری است که با شکیبایی و تأمل، تلاش می‌کند تا راه را برای تفکری بگشاید که شاید نسل‌های آینده بتوانند در آن سکنی گزینند و به زبانی سخن بگویند که زبان اصیل خودشان باشد. بدین ترتیب، پروژه فکری داوری اردکانی، در نهایت نه یک نظریه بسته، بلکه یک دعوت گشوده است؛ دعوتی به یک ممارست هرمنوتیکی دشوار و بی‌پایان برای فهم خود و جهان، و اندیشیدن به راه دشوار پیش رو.

برخلاف گادامر که فهم را به‌منزله «امتزاج افق‌ها» می‌فهمد (گادامر، ۱۳۸۴، ۴۳)، داوری اردکانی فلسفه را تماماً در افق تاریخ و هویت فرهنگی ما می‌نشانند. به نظر می‌رسد چنین خوانشی، اگرچه هویت‌مند و برخاسته از بستر تاریخی تفکر ایرانی است، در خطر نسبی‌گرایی تفکر قرار می‌گیرد؛ زیرا امکان فاصله‌گیری انتقادی از تاریخ و سنت را کاهش می‌دهد. با این‌همه، نباید نوآوری او را در تأکید بر یگانگی زبان، فرهنگ و وجود نادیده گرفت. به اعتبار همین وجه اصیل و تلاشی که برای فهم تاریخی دین و تفکر صورت می‌دهد، می‌توان فلسفه داوری را «تاریخ فلسفی دین و هویت» نام نهاد.

منابع

پالمر، ریچارد. (۱۳۷۷). علم هرمنوتیک. ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی. چاپ اول. تهران: هرمس.

داوری اردکانی، رضا. (۱۳۷۳ الف). فلسفه در بحران. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.

داوری اردکانی، رضا. (۱۳۷۳ ب). زبان و تفکر. تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.

داوری اردکانی، رضا. (۱۳۷۶ الف). فلسفه چیست؟ تهران: انتشارات سخن.

داوری اردکانی، رضا. (۱۳۷۶ ب). ما و راه دشوار تجدد. چاپ اول. تهران: ساقی.

- داوری اردکانی، رضا (۱۳۷۹ الف). *قدرت، عقل، معنویت* (مجموعه آثار، جلد‌های ۲ و ۳). تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۷۹ ب). *درباره غرب*. چاپ اول. تهران: هرمس.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۱). *فرهنگ، خرد و آزادی*. تهران: نشر ساقی.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۲ الف). *پرسش از تکنولوژی*. تهران: انتشارات هرمس.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۲ ب). *فارابی، مؤسس فلسفه اسلامی*. چاپ سوم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۶). *هرمنوتیک و فلسفه*. منتشر شده در وبسایت رسمی رضا داوری اردکانی.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۷). *فرهنگ، علم، فلسفه*. نشر سخن.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۸۹). *دین و دانش*. تهران: انتشارات سخن.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۰ الف). *من و فلسفه دین، نامه فرهنگستان علوم*. ۲، ۹-۴۵.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۰ ب). *هایدگر و پرسش از تکنولوژی*. مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۳ الف). *گفت‌وگو با فلسفه*. تهران: انتشارات سخن.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۳ ب). *شعر و همزبانی*. تهران: نشر رستا.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۴ الف). *تأملی در غرب‌شناسی*. تهران: انتشارات سخن.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۴ ب). *درباره غرب*. تهران: نشر هرمس.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۵). *ما و تاریخ فلسفه اسلامی*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- داوری اردکانی، رضا. (۱۳۹۸). *فلسفه و شعر و سیاست*. تهران: نشر لوگوس.
- سروش، عبدالکریم. (۱۳۷۲). *نهاد ناآرام جهان*. تهران: انتشارات صراط.
- سروش، عبدالکریم. (۱۳۷۵). *قبض و بسط تفویک شریعت*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- صادقی، رسول. (۱۴۰۰). *نقد زبان محوری در اندیشه داوری اردکانی، فصلنامه قیسات*. ۵(۳)، ۱۶-۴۳.
- عبدالکریمی، بیژن. (۱۴۰۱). *داوری اردکانی و امکان فلسفه در ایران معاصر*. تهران: نشر نقد فرهنگ.
- علمداری، فرهاد. (۱۳۹۹). *خوانش انتقادی فلسفه معاصر ایران؛ از سروش تا داوری*. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
- گادامر، هانس گئورگ. (۱۳۸۴). *حقیقت و روش: مبنای یک هرمنوتیک فلسفی*. ترجمه فرهنگ رجایی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- مصلح، موسی. (۱۳۹۸). *در جست‌وجوی هویت فلسفی ایرانی*. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۷۷). *دانش و مقدس*. ترجمه احمد آرام. تهران: انتشارات سروش.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۸۰). *اسلام و تنگنای انسان متجدد*. ترجمه انشاءالله رحمتی. تهران: نشر نی.
- هایدگر، مارتین. (۱۳۹۴). *مفهوم زمان و چند اثر دیگر*. ترجمه علی عبداللهی، تهران: نشر مرکز، کتاب ماد، کتاب مریم.

References

- Abdolkarimi, B. (2022). *Davari Ardakani and the Possibility of Philosophy in Contemporary Iran*. Tehran: Naqd-e Farhang Publications. (in Persian)
- Alamdari, F. (2020). *Critical Reading of Contemporary Iranian Philosophy; From Soroush to Davari*. Tehran: Moaser-e Negah Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (1994a). *Language and thought*. Tehran: Institute for Research in Philosophy and Wisdom of Iran. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (1994b). *Philosophy in Crisis* (2nd ed.). Tehran: Amirkabir Publications. (in Persian)

- Davari Ardakani, R. (1997a). *What is Philosophy?* Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (1997b). *We and the Difficult Path of Modernity* (1st ed.). Tehran: Saghi Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2000a). *Power, Reason, Spirituality* (Collected Works, Vols. 2 & 3). Tehran: Institute for Research in Philosophy and Wisdom of Iran. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2000b). *Concerning the West* (1st ed.). Tehran: Hermes Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2002). *Culture, Reason, and Freedom*. Tehran: Saghi Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2003a). *The Question Concerning Technology*. Tehran: Hermes Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2003b). *Farabi, the Founder of Islamic Philosophy* (3rd ed.). Tehran: University Publishing Center. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2007). *Hermeneutics and Philosophy*. Published on the official website of Reza Davari Ardakani. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2008). *Culture, Science, Philosophy*. Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2010). *Religion and Knowledge*. Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2011a). "Me and Philosophy of Religion". *Nameh-e Farhangestan-e Olum*, (2), 9-45. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2011b). *Heidegger and the Question Concerning Technology*. Tehran: Institute for Research in Philosophy and Wisdom of Iran. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2014a). *Dialogue with Philosophy*. Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2014b). *Poetry and Common Language*. Tehran: Rasta Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2015a). *A Reflection on Westernology*. Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2015b). *Concerning the West*. Tehran: Hermes Publications. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2016). *We and the History of Islamic Philosophy*. Tehran: Institute for Islamic Culture and Thought. (in Persian)
- Davari Ardakani, R. (2019a). *Philosophy, Poetry, and Politics*. Tehran: Logos Publications. (in Persian)
- Gadamer, H. G. (2004). *Truth and Method*. Translated by Joel Weinsheimer & Donald G. Marshall. London: Continuum.
- Gadamer, H. G. (2005). *Truth and Method: Foundations of a Philosophical Hermeneutics* (F. Rajaei, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications Company. (in Persian)
- Heidegger, Martin. (2015). *The Concept of Time and Several Other Works*, translated by Ali Abdollahi, Tehran: Markaz Publishing House, Book Mad, Book Maryam. (in Persian)
- Mosleh, M. (2019b). *In Search of Iranian Philosophical Identity*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies Publications. (in Persian)
- Nasr, S. H. (1998b). *Knowledge and the Sacred* (A. Aram, Trans.). Tehran: Soroush Publications. (in Persian)
- Nasr, S. H. (2001). *Islam and the Predicament of Modern Man* (E. Rahmati, Trans.). Tehran: Ney Publishing. (in Persian)
- Palmer, R. (1998a). *The Science of Hermeneutics* (M. S. Hanaei Kashani, Trans.). (1st ed.). Tehran: Hermes Publications. (in Persian)
- Sadeghi, R. (2021). "Critique of Linguicentrism in Davari Ardakani's Thought". *Qabasat Quarterly*, 5(3), 16-43. (in Persian)

Soroush, A. (1993). *The Restless Nature of the World*. Tehran: Serat Publications. (in Persian)

Soroush, A. (1996). *The Theoretical Contraction and Expansion of Sharia*. Tehran: Scientific and Cultural Publications Company. (in Persian)